

TOPIC: VISIT OF CHIEF (REHEARSAL)

INFORMANT: RATU SEREFANO O & OTHERS

PLACE OF ORIGIN: NAVUNIKABI WAINIKOROILUVA

NAMOSI

PLACE OF INTERVIEW: NAMOSI

DATE: AUGUST 1984

INVESTIGATOR: WILLIE DARI.
TR.

Vinaka vakaŀevu, e na bogi ni siga Lotulevu, e na i ka ciwa ni siga ni vula ko Okosita, tinikaciwa walusagavulu ka va, keitou a veitalanoa toka keina so na turaga mai Navunikabi, me baleta na veiqaraqaravi vakaturaga, ka na vakayacori toka vua na Vunivalu. O ni narogoca toka oqo, e se na i vukivuki, e ra na dau taurivaka toka o ira na noda qase, se o ira na turaga oqo mai Navunikabi, se siko vanua mai na Turaga na Vunivalu.

E sa ma kele mai na waqa vakaturaga, e ra sa ma wawa tu oqo o ira tou na tama, ka vaka kina o ratou na vakasobura na i vaubau vaka turaga. "Wa oi oi oi." A dou bula vinaka sara mai na turaga, au vakaraitaka tiko yani e dua na bati ni lava lada au tura saka tiko. Vakaturaga sara toka mai Nabukebuke, 'wa oi oi oi u, i Vale Levu ki vua na Gone Turaga na Vunivalu. E sega na silini, me vaka au sa bau saka tiko mai e na siga ni kua, e ka ni marau

vei keimami, ni keimami mai tiko ~~x~~ na lewe ni vanua, me keimami waraki kemuni saka tiko kina. O ni kila tiko na Vunivalu, ni oqo, e dua sara na tiki ni lava lada sara, e sema na kena i Vakasobu Vakaturaga, ki vei kemuni e na loma ni koro oqo, e Navunikabi. O ni mai vakasoburi oqo, e na i baubau vakaturaga. Keimami kerea tiko gona oqo vei kemuni, me lomani tiko i na lewe ni vanua, me lomani tiko i natinani vanua, ka vaka saka tale ga kina na kawa ni vanua. E qai balabalavu tu na laqua ni vakasobu, meyaço sara i Nabukebuke, kei na kena i muri ka tu, we -e-e- e!

Au tara mada na tabua, na tabuae cabe mai vei ira na lewe ni vanua, me soli vei kemunu na bula, me vakalougatataki kemuni na kalou, e rawa vakabalavu na nomuni bula, ni cakacakataka na qele, me sautu nanomuni tikotiko, ka ra k vuli vinaka na nomuni gone --, mana ei dina.

E sa vakarau me masulaka o Matanivanua nei Vunivalu na kanunamaga. Au tara mada tu ga na tabua, ia na tabua ka cabe tiko mai Nabukebuke, e na yasana i Nasilime, na yavu turaga, o ni tiko e na rukui Nabukebuke, me soli mada tiko na bula vei kemudou, me vakalougata taki kemudou madaga na kalou. Sa ma lesu tu madaga o na Vunivalu e na dodonu, caka tiko na veiqaravi ni kua e na savasava, soli vei kemudou na bula, me tini madaga na wa ni tabua, da cabe tiko mada ga i ka, lagilagi tiko mada ga na nomudou dela ni gauna, mana ei -i-i-i dina. A vura, amudou, amudou, vinaka.

Sa qai ma soli toka oqo na i vakasobu, sa qai ma ratou gole sara toka oqo e na taqa. Vata kei rau na mai cakave na i Vakasobu,

me ra sa ma gole e na i baubau vakaturaga, e vale. E sa ma liu tiko na taqa, a muri tiko na Vunivalu. Sa ratou ma vakarau sara toka oqo i vale, e sa ma tama toka o Matanivanua, oqo e caka tiko e loma ni vale.

Dua--- p. Dua - p p oi oi oi. I kemuni na Vunivalu, e se vaka raitaki toka mada yani e dua na tabua lada oqo.

Vakaturaga i Nabukebuke, dua a oi oi oi u. Vua ana Gone Turaga na Vunivalu, me vaka ni ko sa bau tu mai e na siga ni kua, o raica toka oqori o ira na nomu bini tamata, e ra se bini koto oqori e loma ni vale. E siga marau taki vei ira na siga ni kua, ni ko ni mai sikovi kora tu. O ni raica sara toka, ni dua na batina lada sara, e mai vakaraitaki toka oqo vei kemuni, e kemuni i Qalovi toka. Me vaka oqo, e mai soli saka tu na bula vei koya oqo, vei ira na lewe ni vanua, e sa ma tau malua tu mai vei kemuni na lewa. Ka mo ni raici kora tiko vaka vinaka o ira na nomu bini tamata e ra na bera mai. E qai mai balabalavu na laqua ni tabua kau mai vakaraitaka tiko e matamunu, e na Bukebuke e na kena i muri a tu- - - -, Uwe e e e e.

Sa ma soli toka yani na Qaloqalovi, e sa ma kaba oqo ki vua na Vunivalu. Me na ciqoma mai na tabua.

Au tara madaga na tabua, na tabua e cabe mai e na veituraga, e na veimataqali, kei na veiyavusa. Na tabua ni dei, na tabua ni bula, ni yalo vata. Me vakalougata taki kemuni tiko madaga na kalou, e yaraka vakabalavu na nomuni bula, ra vuli vinaka na noda gone, liutaki keda tiko madaga na kalou mai lomalagi, mana ei dina.

E sa qai ma tu mai oqo, o Matanivanua nei Vunivalu, me mai masulaka

na yaqona.

Ia, na tabua saka ka caka, e drodro saka tu mai Nabukebuke, e Vatuvula e na i loloma, i Nailago e na qoli kau jia, e cābe tale mai e Nakurukuruvakatini, na veiyavu turaga o ni tiko i ya, na turaga e mai cola vata tiko i Navunivalu, tabua madaga tiko ga ni dei, tabua ni bula. Qabūqalovi ni dodonu, nu bula tiko madaga, bula saka tiko madaga na Vunivalu, lagilagi vata tiko madaga kei na nomuni dela ni gauna, tubu tiko madaga na kawa vaka Vunivalu - - - mana ei dina. A vura--- amuduo mudo, amudo mudo, vinakasara vinaka.

E sa na qai soli toka yani, e sa ma tarai toka yani o ya na i qaloqalovi, e sa qai ma vakarau tu mai ogo o Matanivanua, me mai vakacabore na Matararawa vakaturaga.

Au sa mai kacivi kemuni saka tu na Vunivalu, na mata saka mai Nabukebuke - - e/ 'Tubu na Lotu, sautu na vanua'. E sa qai ma vakadonuya sara mai Navunivalu, e sa qai ma vakaraitaki sara e dua na Matararawa lada ogo, uhm...

E cavutu saka tu mai Nabukebuke, e Vatuvula e Colona, e Nake e Nasilime, e cavutu tale ga mai e Nakurukuruvakatini, ka vaka turaga tu mai Loma, vakturaga, vakaturaga toka mai Nakorowaiwai, me vaka saka na Vunivalu, e na i loku, e na siga ni kua, me nu sa bau saka tiko mai e na siga ni kua, mo nu sa bau saka tiko mai e na siga ni kua, mo nu mai sikovi ira koto saka tu o ira kece na nonumi tamata, o ni na raica sara toka na Vunivalu, ni sa ma warai sara toka ni dua na vuni yaqona levu e caka me nomunu Matararawa. E dua saka na vuni yaqona lada, au vakaraitaka

tiko. Se ma saka na kemuni Matakaraawa. Ke lada saka toka na yaqona oqo, me tu saka vei kemunu na kena veinanumi, e na veigauna maimuri. Me tau vinaka saka tu na veinanumi ki vei ira na nomuni tamata, me tau malua tu, me kakua ni dua na leqa me yacovi koya. Mani balabalavu sara tu na kena laqua, na yaqona oqo, e na veiyavusa vakaturaga au sa mai cavuta toka yani, e Nabukebukelevu e na kena i muri ka tu, we e e e e !

Ni sa kakuali yani na Matakaraawa, e sa vakarau tu yani na Matanivanua nei Vunivalu me mai tara na Matakaraawa.

Au tara mada ga na Matakaraawa levu, nu cabe tiko mada ga mai na lewe ni vanua, soli mada tiko na bula vei kemunu, vakalougata taki kemunu tiko madaga na kalou, nu qaqa tiko madaga e na vei gauna taucoko, na cola tiko na cakacaka ni vanua. Dou bula, nu bula vinaka tiko na cola tiko na cakacaka ni vanua, nu bula, sautu madaga na nomuni i tikotiko, tubu na Lotu, mana ei dina. Ia, a na yaqona saka e caka, e cabe koto vakaturaga mai Nabukebuke, i Nasilime, i Nasai, i Vatuvula, i Colona, e lako tale mai i na Korowaiwai. E na yavu turaga o ni tiko, turaga veitacini, turaga veiluveni, e soli mada tiko na bula vei kemunu, nu bula balavu tiko madaga, ra bula balavu tiko na Vunivalu, qaqa tiko madaga na nodatou yasana, mana ei dina, uwa amudo mudo, amudo mudo, vinaka saka vinaka.

E sa mai tarai toka yani na Matakaraawa, e sa vakarau me ratou bau mai oqo, o ratou na meketaka na Yaqona Vakaturaga. E na kena i vakarau dina ga vakaNabukebuke. E ratou sa ucu mai oqo, e ratou sa kauta mai oqo na nodratou tanoa, e ratou sa mai dabe

vana loma ni vale, e sa vakarau oqo, me sa lose na Yaqona Vakaturaga.

E sa tuki oti saka na yaqona! Lose! Dua saka tale na wai. Sa laga sara na meke ni yaqona.

E sa vakamiraki tiko oqo nakosa ni Yaqona Vakaturaga. Sa tu yani ki cake, ~~e~~ !!!.

E sa qai kau na yaqona, ki vua na Vunivalu, me gunuvia na yaqona vakaturaga. Dua sa, i e, dua sa. E sa qai gunu tokao Vunivalu, me sa qai lako toka na kena qiri toka na mali. Biu, o ya kevaka e sa na maca mena na Vunivalu. E sa qai gunu oti na Vunivalu, e sa vakarau oqo me rabeti na yaqona vakaturaga.

E na taki tiko na i rabe ni yaqona vei Matanivanua. A maca. E na taki tale na uluni yaqona vei Mateo, a maca. E na rabeti na i karua ni yaqona, a maca. E sa qai maca saka tu na yaqona vakaturaga.

E sa qai vakarau oqo, me sa na qai soli na magiti vakaturaga, e na kena i vakarau dina vaka Nabukebuke, ni o keitou e Nabukebuke, keitou dau warai ni cakave, na i Wase ni Yaqona. E Nabukebuke, e cakave ga, na i Waraki Vakaturaga.

Sa vakaraitaki mada yani e dua na magiti e koto. E vakaturaga sara tu mai Nabukebuke, i Vatuvula, i Macolona, ka vakaturaga sara tiko mai Nakorowaiwai, ka vakaturaga tiko mai Loma, ka vakaturaga tu mai Natubalevu. E vaka kina vei kemunu na Vunivalu, e na nomuni bau tiko mai e na siga ni kua, e sa mai vakayacori oti sara koto na veiqaravi e na siga ni kua, o ni na raica, ni dua sara toka na ~~vura~~ ni vure lada e koto oqo i mataqu. E sa

ma nomu cabe saka tiko mai e na siga ni kua, oqo saka na kemunu i waraki, e sa i koya gona oqo na kemuni i Waraki e koto. E warai na kena i coi, me vaka ni o ni sa kila tiko, ni vanua dredre na vanua qoi. E dredre e na na kena kakana, ke e lade tiko, me tu na kena veinanumi, me kakua ni dua na kena vosa e siri, e balabalavu na kena laqua, na magiti qoi e na kena i vakatata, e naveiyavusa au sa cavuta toka yani, E na Bukebukelevu e na kena i muri ka tu, e e e e.

E sa qai vakarau tu mai oqo o Matanivanua, me mai tara na magiti na i waraki vakaturaga, ka sa ma davo koto oqo, e dua na vuaka vakaitamera, vata kei na voco magiti.

Au tara tiko mada ga na magiti, ka cabe tiko mai ki vei ira na lewe ni vanua, e soli tiko madaga na bula vei kemunu, lomani kemunu tiko madaga na kalou, e qaqa tiko madaga na ligamuni e na veigauna taucoko, ka matua tiko madaga na kemuni i salu, mana ei dina.

Ia, namagiti saka e a caka, e vakaturaga x toka mai Nabukebuke, i Nasae, i Nasilime, E na yavu turaga o dou tiko i ke, na turaga veiluveni turaga veitacini, dou bula tiko madaga, ra bula tiko madaga na tinamunu, ra bula na luvemunu, nu lomani kemunu mada ga na kalou mai lomalagi, e vakavuavuataka na qele vei kemunu, me levu tiko mada ga na kemunu kakana, me tubu vata tiko na nomuni kawa me levu, mana ei dina. A vura, amudo, mudo, amudo mudo, vinaka.

E sa ma tarai toka yani na magiti vakaturaga, na i waraki vakaturaga, e sa qai ma vakarau tauce toka oqo o Navunivalu, e dua na nona vosa ni vakavinavinaka, vei ira na lewe ni vanua.

Ia, ni sa ma tiko na noda, na lewe ni vanua. E sa keitou vura mai e na siga ni kua, e ka ni marau sara vei keitou, vei au, me baleta na Veiqaravi Vakavanua, o dou vakayacora tiko oqo ~~v~~ei keitou. E ka ni marau toka vei keitou na bau tiko mai qoi, ko ira na tauri lesilesi e ra tiko oqo e yasaqu, keimami vaka vinavinaka vakalevu e na veiqaravi o ni mai vakayacora, e na i tini ni vanua, na nomuni mai vakayacora tiko vakavanua, na ka e baleti keimami. E ka ni marau sara vei keitou, na lako tiko mai. O au na noqu nanume, vei keitou na bau tiko mai, ni sa ra ma reva e dua na i taba, e ra sa ma tiko na gone, keitou warai ni kila, na veiqaravi vakavanua. Ia, e ka ni marau vei au, ni sa ma tauri dei toka na nodatou i vakarau vaka Nabukebuke. Ia, e na veigauna tale mai muri, me kua ni reva e yasamunu, na nodatou i vakarau vaka Nabukebuke. Me rawa ni maucokona i kea, na noda i tikotiko vakavanua, e na veikoro, e na i tikotiko vaka yasana talega, me rawa ni bulabula tiko kina na noda ~~v~~akavaka vakayasana, me da tautauri dei toka ga, e na noda i vakarau vaka vanua. Kevaka e da wara ni taura na noda i vakarau vakavanua, e na warai ni mate na noda i tikotiko vakoro, ka na dewa sara ki na noda i tikotiko vakayasana. Ia, e dau ka ni marai vei keitou, ni keitou yaco mai e na siga ni kua, ni mai vakayacori na veicakacaka kece vakaturaga, e sa mai vakayacori oqo vei keitou, na gole tiko mai, Keitou vakavinavinaka sara kina vaka levu. Ia, nu tiko na veituraga, o ni bau mai e na veikoro, me mai vakayacori tiko na veiqaravi vei keitou, e sa vaka saka tu o ya na kena levu.

E sa ma tauca oti na Vunivalu na nona laqua ni vakavinavinaka, e sa vakarau Ulivi ogo na i tukutuku Vakaturaga.

Au Uluva saka tu madaga na i tukutuku, na i tukutuku e gogo vakaturaga saka toka mai Nabukebuke. Mai Vale Levu, mai vua na Gone Turaga na Vunivalu. Mai Nasaka, i Masilini, mai Loma, i Nakorowaiwai, tukutuku saka tu ni dei, tukutuku saka tu ni yalo vata, au ulia saka tu madaga na nomuni tukutuku na Vunivalu, soli saka tiko mada na bula vei kemuni, a tubu levu na kawa turaga, mana ei dina, a vura saka.

E sa uluvi toka o ya na i tukutuku vakaturaga, sa ma koya sara beka ga o ya na levu ni ka, e na Veiqaravi Vakavanua, e dau tu vei keimami na kai Nabukebuke, o koya e mai vakaraitaki tiko vei koya na Vunivalu e na siga ni kua, e na kena i valavala dina sara ga, mai liu, me yacova tiko mai e na gauna ni kua, keitou vaka yacora tiko i, e na veiqaravi e na siga ni kua. O koya e sa ma tiko ogo e na magiti, me vakarau vakayagataki tiko, ko o ni vaka toka tiko ogo e na veiyasana ni Wase ni Yaqona vei keitou, e i waraki kei na Vunivalu, e na i vakasigalevu talega, me na vaka sigalevu kina o koya na Vunivalu. E sa mai vakayacori tiko i, na veika e dodonu Vakavanua taucoko, ka ra tikotiko kina, e na nona dau bau mai na Vunivalu, e na i valavala dina ga vakaturaga. E sa ma caka ogo na i Vakasigalevu, e sa mai gunu yaqona tiko na turaga, e sa qai ma sobu tale tiko mai, na nodrau i tatau, o na Vunivalu, kei Matanivanua, kei ira na nona mata i lawalawa, me a sa suka tale tu, na i baubau vakaturaga.

Oni sa tiko na turaga, na turaga kei Nabukebuke, mai Colona, i

Korowaiwai, i Nasai, ~~u~~ i Nasilime, o ni sa ma tiko na veituraga, a mai caka oti na veika taucoko i vua na Vunivalu, da raica tiko na lewe ni vanua, ni sa toso tiko oqo na vanua. E sa ma kena dodonu, me keirau sa ma cavuka tale tu, me keirau ma bau tale ki navenua, keirau a bau tu mai kina neitau i tikotiko, me vaka ni levu tu na osooso, ka mo ni galala tale na lewe ni vanua. E sobu tiko oqo na i tatau, na i tatau vakavanua, e tatau tiko na Vunivalu me sa ma bau. Na nona bau oqo, me kakua ni yaco vua e dua naleqa. Na nona i yaliyali qoi, me keimami masuka, me da masuka vata ki vua na kalou, me bula balavu, na neirau lako oqo, me kakua ni dua na mavoa e yacovi keirau i gaunisala. Me lomani keda vaka tiko na kalou, nu tiko na turaga, e mai vaka soburi tiko e dua na neirau i tatau, i na Vunivalu, me keirau sa ma bau tale tu i ya, keirau vakamoce vei kemuni na turaga vei luveni, na turaga veitacini, au tau muria tale tiko na noqu i tukutuku, ka cabe tiko ki vua na i turaga na i Talatala, na kalou levu ka tava i cake, na kena i rogo e sa koto oqo e na noda tou loma ni vale. E e e e.

E sa ma vakasobura tiko mai o Matanivanua na i tatau vakaturaga.

E sa vakarau oqo, me sa na ulivi na i tukutuku vakaturaga.

Au tauca tu mada ga na i tukutuku, ka rogo vakaturaga tiko mai Nabukebukelevu, e rogo tu mai Loma, i Nakurūwaiwai. Na tukutuku ni dei, tukutuku ni bula, tukutuku ni yalo vata. Vakasaqa mamaca talega na waqa vesū e na nomudrau matasawa, mana ei dina.

E sa ulivi toka yani na i tukutuku vakaturaga, e sa qai vakarau oqo me Bili na Mua Vakaturaga. E vakarau tuberi oqo e dua na

batina,

kei na i Vakatale vakaturaga. Me ra sa lesu tale ia, na Gone Turaga na Tui Namosi. Dua oi oi oi, dua oi oi oi.

E sa vakaraitaki sara e dua na batina.

Vua na Turaga mai Nabukebuke, Vale Levu ki vua na Gone Turaga na Vunivalu, mai Nasata, i Nasilime, mai vei iratou na Turaga mai Loma, vua na turaga mai Nakorowaiwai, i na veiyavu tabu au warai ni vakacavute, e soqoni vata toka i loma ni vale. Ni sa na raice, e dua sara na tabua lada sara kau mai vakaraitaka tiko oqo, e matamuni. Me vaka na i vakarau vakavanua e sa bau tiko mai ni kua, e na nomunu mai veisiko tu e na loma ni nomuni yasana. E ra marau vakalevu o ira na nomunu katikati, e na nomunu mai sikovi kora tu e na siga ni kua. E ra rarawa tale tiko ga, ni ra mai bau tale ni kua, e dodonu mo ni mai moce, mo ni mai talanoa vei koya. E dua sara na tabua lada, au mai vakaraitaka tiko oqo vei kemuni. E sa ma Bili tale ni Mua Vakaturaga. Me sa ma ni gole tale e na nomuni i tikotiko mai Navua. Vaka qoi me veisaumaki dei saka tu na bula, vei ira na lewe ni vanua. Kakua ni dua na laqua me siri, qai mai balabalavu toka na tabua au mai vakaraitaka tiko, e na veiyavu turaga sara e ra mai wokoni vata tiko e na siga qoi, e Nasa, kei Nasilimi, kei Nabukebukelevu e na kena i muri ka tu, e e e e.

E sa ~~gaka~~ ma kau kabu mai na Bili ni Mua Vakaturaga, ki vua na Vunivalu, me ma tara mai na Turaga na Vunivalu.

Au tara mada na tabua, na tabua e nu cabe mai e na vi turaga, vi marama, me vaka na kena laqua e sa rogo tiko mai e na vosa ni tubetube, na i Bili ni Mua. Soli vei kemuni na bula, vakalougata

taki kemuni tiko na kalou. Kakua ni dua na baca e yacovi kemunu, ra vuli vinaka na nomuni gone, kau tani namate vikora. Ra bula vinaka na tinadra, sautu madaga na nomuni tikotiko, mana ei dina.

E qara tu ogo na tabua, e rai tu mai o Matanivanua, me mai taura na tabua, me mai masulaki na tabua, ki Nacavanadi ki Natubua. Ia, na tabua, na tabua e caka saka tiko mai Nabukebuke, e Nasai, i Nasilime, i Vatuvula i Naculuma, vakaturaga mai Nakorowaiwai, na veituraga e sa tukuni oti tiko e na lewe ni vanua, ka warai niu ma vakacavute tiko, au kerea tiko na kena veivosati. Na tabua na i Bili ni Mua. Bili ni Muavesi vakaturaga. Nu bula vinaka tiko madaga, e sa ma Bili tu na Muavesi mai Vale Levu e na Dodonu, kua ni dua na leqa e yaco, nu bula vata tiko na lewe ni vanua, dabeci tiko madaga na dele ni yavu, sautu mada tiko ga na dela ni yavu, lagilagi tiko madaga na cagi i ke, ka mua vinaka tiko ga e na veigauna taucoko, mana ei dina. Avura amudo mudo, amudo mudo, vinaka.

Sa ma oti toka, e sa ma bau toka na i golegole vakaturaga. Ni sa ma vakarau lesu tale, ki na i tikotiko vakaturaga.

SA OTI.